

з глядачами, проводилися вечори пам'яті, презентації виданих ним книг, вшановувалися імена видатних українців.

Маріян Коць не залишився байдужим до чужої біди, допомагав усім, ніколи не відмовляючи тим, хто потребував підтримки, — самотнім, хворим, літнім людям. Активний, тверезо мислячий, ініціативний, він скрізь устигав, знаходячи час і сили для виконання громадських справ, з усіма ділився досвідом, знаннями. Його обрали виконавчим директором Східноєвропейського інституту ім. В. Липинського, головою фундації ВУАН у США, членом редколегії багатьох колективних видань і журналів.

Вічний син України, він рівно, твердо ступав по обраному ним життєвому шляху, зберігаючи любов до свого народу і пошану до його світочів, поважаючи славетні українські традиції й поширюючи українську християнську віру. Держава його шанувала, відзначала сумлінну працю, шляхетні громадянські поривання. Він із хвилюванням сприймав заслужені нагороди, відзнаки.

Зберігаємо в наших серцях вдячну пошану до великого добродійника і любов до нього, несемо свій смуток, жаль, тримаємось його мудрих настанов і зобов'язуємось нести далі його переконання, віру і надію.

Земля Вам пухом, пане Маріяне!

Олег КОВАЛЬ,
мистецтвознавець,

ЄВРЕЙСЬКЕ МИСТЕЦТВО В УКРАЇНСЬКОМУ І ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Центр сходознавства Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ) щойно презентував третє і четверте число «Сходознавчих студій» — спеціального видання «Вісника ХДАДМ» (відповідно до пагінації вісників академії — № 8 за 2010 та № 9 за 2011 р.), — які утворили самостійний академічний видавничий проєкт, повністю присвячений єврейському мистецтву: «Єврейське мистецтво і український контекст». Перший том висвітлює матеріали, пов'язані з традиційною єврейською художньою культурою, другий — репрезентує широку палітру досліджень арт-юдаїки (і україноюдаїки, за М. Феллером) ХХ–ХХІ ст. і мистецького контексту,

який розгортався в художній практиці десь поблизу єврейського культурного мистецького концептуарія. Підназва кожного з томів красномовна і майже вичерпна щодо змісту: 1) «Єврейське мистецтво і український контекст: обрії традиційної художньої культури»; 2) «Єврейське мистецтво і український контекст: у руслі європейських новацій». Це перша спроба в Україні комплексного, синтетичного об'єднання єврейської і водночас української культурної спадщини в єдиній академічній царині мистецтвознавчих досліджень, що змінює й оновлює традицію мистецтвознавчих видань загалом і майже монографічного висвітлення певної теми в цілому. Сходознавчо орієнтоване мистецтвознавство Харкова, передусім — ХДАДМ — продемонструвало своє вміння згуртувати широкий загал дослідників з України, Росії, Польщі, Литви, Ізраїлю, США і Канади навколо досить суперечливих і методологічно ще не вирішених проблем, полігонально висвітлити не тільки широке коло питань специфіки єврейського мистецтва, а й окреслити і виокремити ту методологічну і науково-культурну специфіку мистецтвознавчого сходознавства, яка визначає сьогодні високий

рівень наукових досліджень і художньої практики, що розгортаються навколо них.

З'ясувалося, що, маючи на сьогоднішній день у Харкові зовсім небагато мистецтвознавців-сходознавців і майже загублену харківську сходознавчу школу, яку намагається відновити Центр сходознавства ХДАДМ, науковці-автори і укладач цих збірників спромоглися утворити непоганий багаж знань, загальних понять, цілий ланцюг авторських концепцій і інтерпретацій історії і творів єврейського мистецтва, що покладено ініціатором цих видань Євгеном Котлярем у цілісну концепцію діяльності Центру сходознавства у Харкові. Про її загальні властивості нещодавно докладніше писав академік О. К. Федорук [1], сам Є. Котляр змістовно представив її в передньому слові до кожного з рецензованих випусків. Окреслимо лише, що як наслідок впровадження цієї концепції — (а за нею лежить саме наукова подія: випуск путівника по-єврейському Харкову Є. Котляра [2], численних матеріалів по-єврейському харківському красзнавству, організація, наукова та ідеологічна підтримка науково-мистецького, освітньо-художнього проекту «Нешама: кризь мистецтво до серця» та виставки на його основі «Єврейська Атлантида» [3], що з успіхом пройшла в галереї «Фонду О. Фельдмана» («АВЕК»), а також численні поточні справи, пов'язані з керуванням курсовими, магістерськими, дисертаційними дослідженнями, участю в міжнародних і всеукраїнських наукових форумах, круглих столах, семінарах, рецензування нових видань і постійний моніторинг наукової інформації) — харківське сходознавство отримало поважаний у світі і в межах України науковий рівень і вийшло на вирішення не тільки емпіричних та іконографічних питань, а й питань теоретичних, культурологічних і семіотичних: виявити та довести наявність якісно нової, синтезуючої мистецтвознавство з філологією, культурологією і семіотикою, методології дослідження творів мистецтва і того теоретичного дискурсу, що надає Харкову статус особливого інтелектуального мистецтвознавчого локусу. На згадку приходять слова В. Прокоф'єва (у версії О. Якимовича), що (відповідно до рецензованих томів) здаються доречними: «Важные общие закономерности, быть может, также неисчерпаемы количественно и качественно, как и фактический материал искусства» [4]. Сходознавчому центру Харкова вистачає розуміння і загальномистецьких універсалій, і специфіки фактичного матеріалу. Його розподілено у вісниках, що їх ми рецензуємо, відповідно до вказаних тематичних шляхів — від мистецтва Традиції до європейського і українського мистецтва XIX–XX і XXI ст. Наслідком такого розуміння є цілісна картина морфологічного і стильового, тематичного і пластичного розвитку єврейського мистецтва і його світоглядного підґрунтя. Культурологічно, ментально і мистецтвознавчо утворено широке полотно єврейської картини світу, з його виразною фактурою, предметністю і символічним спрямуванням. Візуальний наратив тут пов'язано з міфопоетикою і культурологією єврейського світу і дотичних до нього терен України і Європи.

Два сходознавчі «Вісники» ХДАДМ, поза сумнівами, належать не лише до вагомих здобутків Центру сходознавства ХДАДМ, а й свідчать про потужність оновленої і майже самостійно виокремлено мистецтвознавчої школи арт-юдаїки в Україні, що має свої особливі риси і чітку методологічну наукову платформу. І якщо свого часу для розвитку арт-юдаїки у вітчизні своєрідною «лампою Аладина» (за висловом Абрама Ефроса) став сам традиційний художній світ єврейства, то сьогодні ця лампа, запалена сходознавцями ХДАДМ, освітлює сучасну українську мистецтвознавчу орієнталістику. Але важливим є те, що рецензовані вісники вкладаються в загальноєвропейську і світову царину досліджень історії, теорії і практики єврейського мистецтва. Як зазначив у передньому слові (випуск № 8, 2010 р.) Є. Котляр, «світові наукові форуми і журнали з юдаїки та єврейського мистецтва незмінно представляють східноєвропейські єврейські студії, а з ними і єврейсько-український культурний дискурс» (с. 4.), отже, сьогодні цей дискурс маємо і з харківським акцентом. Головним і для восьмого, і для дев'ятого випусків «Сходознавчих студій», на нашу думку, є те, що редактор-упорядник Є. Котляр майже реанімує вже забуту ідею Мартина Феллера про україноюдаїку як галузь сучасної гуманітаристики і привертає увагу східноєвропейських і вітчизняних дослідників до самого феномену єврейської України в повному обсягу його концептуарія; виносячи цю галузь на передній план мистецтвознавчого сходознавства. Є. Котляр і автори збірників долають ті застарілі штампи і стереотипи, що пригальмовують розвиток мистецтвознавства в Україні і відкидають (проривають) його герметичність і односторонність, до яких воно призвичаїлося в останні роки. У перший том (вип. № 8) увійшли матеріали з єврейського сакрального та традиційного мистецтва. Статтю Христини Бойко відкривається збірка матеріалів, в яких авторка розкриває особливості проекту збереження культурної спадщини містечка Снятин. Тим

самим задається певний ритм розгляду матеріалу єврейської культури у тісному зв'язку з її першоджерелами і автентикою — в другому томі (вип. 9) вміщено цікавий і унікальний матеріал, присвячений експедиції молодих харківських мистців по єврейських містечках України (2011), на якому навесні 2012 р. відбулась вищезгадана виставка «Єврейська Атлантида».

Слід вітати розширення меж дослідників і залучення до авторів збірника відомих і молодих мистецтвознавців з країн Польщі, Литви, Канади, США та Росії. Зокрема, привертає увагу стаття польського дослідника, доктора мистецтвознавства Анджея Тшчинського, присвячена живописному декору розписів синагог Польщі, його іконографії, стилістики, символічного виміру. Польську лінію підтримує дослідниця з Канади — Рейчел Сайлас, що разом з Барбарою Вейзел досліджує специфіку синагогального стінопису поза теренів України. Цей матеріал співзвучний ґрунтовній і вагомій, навіть програмній статті самого Є. Котляра, що висвітлює лінії розвитку східноєвропейської традиції синагогального стінопису на історичних землях України. Ті праці не тільки несуть світло європейського мистецтвознавчого вишколу, а й обережно дотримуються принципу історизму, поза яким оповідь про єврейське мистецтво і його історично-регіональних берегах виявляється неможливим. Статті в стильовій, іконографічній і семантичній площині ретельно, з послідовним викладом фактологічного матеріалу, надають основні відомості про єврейський стінопис, не зводячи його лише до техніки і іконографічних штампів, а відтворюючи сам культурологічний і релігійний зміст інтер'єрного оздоблення єврейських храмів. Не менш цікавими є матеріали ізраїльського професора Брахи Янів, присвячені синагогальному текстилю, та дослід колекції єврейської рукописної книги Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, виконаний доктором Іриною Сергеевою (ця стаття — справжня перлина, як і матеріал О. Чекаля з єврейської каліграфії і типографіки — своєрідна енциклопедія єврейського вербально-візуального синтезу). Оскільки дуже багатьом молодим мистецтвознавцям, що входять у мистецьку юдаїку, бракує філологічної, культурологічної і релігієзнавчої підготовки з «єврейських питань», доречним виявляється вміщення у томі діалогу, що відбувся між Іриною Клімовою та рабином Зеєвом Мешковим, який демонструє погляд релігійної традиції юдаїзму на специфіку єврейського традиційного мистецтва.

Справжнім вибухом виявився наступний том «Сходознавчих студій» (№ 9). Втішила не тільки загальна кількість його сторінок (456 с. на відміну від 360 с. у № 8), а й якість підбору і організації статейного матеріалу.

Том видався суперечливим і вельми цікавим. Відкриває збірку стаття Віти Сусак, в якій автор зіставляє стратегії створення національних стилів в українському і єврейському модерному мистецтві. Питання гостро болюче і методологічно ще розмите, але в дописі Сусак воно отримало довершений і переконаний вигляд. Їй наслідує повна фактологічного матеріалу, хоча й слабка в ментальному і теоретичному плані, стаття Ірини Зайцевої та матеріал доктора Л. Кациса, присвячений «Хад Гадьї» («Козочки») Л. Лисицького, як завжди у Л. Кациса, дещо сумбурна, фантазійна та мистецтвознавчо і філологічно футуристична. Збірник подає цікавий матеріал про творчість багатьох знаних і шанованих представників єврейського художнього світу — Л. Лисицького, М. Епштейна (дослід С. Папети), Я. Перемена (дослідник з Ізраїлю Л. Войскун), А. Кольника (ґрунтовне дослідження Вілми Градінскайте з Литви), З. Толкачова (допис шанованої авторки з Києва Г. Скляренко) та багатьох інших. Окремий аспект становить дослідження Олега Ковалю, присвячене творчості Б. Ньюмена, яке, за висловом упорядника, «символічно збільшує масштаб ... розмови про єврейське мистецтво», розглядаючи його у річищі проблеми синтезу вербального і візуального і впливів лінгвістичної свідомості на художню практику мистця ХХ ст.

До важливих аспектів збірника слід віднести і якісний склад розміщення матеріалів, витриману структуру видання, його високий поліграфічний і типографічний рівень. Але цим воно не вичерпується. Том вміщує розгорнутий матеріал, присвячений науковим форумам останніх років в Україні і за її межами, та значущий і всебічний огляд та рецензії новітньої фахової літератури — вітчизняних та зарубіжних видань з юдаїки, провідних мистецтвознавчих журналів з єврейського мистецтва, що виходять друком як в Україні, так і в інших країнах світу. Слід звернути увагу на огляд матеріалів таких відомих часописів, як «Антиквар» (Україна), «Ars Judaica» (Ізраїль), «Images» (США — видання всесвітньо відомого видавництва «Brill»); огляди новітніх монографічних досліджень, зокрема М. Германа (присвячено Х. Сутіну), Наталі Ачинської, Г. Казовського, В. Сусак, К. Бондаря та інших.

Завершуючи огляд, вкажемо, що в портфелі Центру сходознавства ХДАДМ накопичився

значний і вагомий матеріал, і не тільки з юдаїки, а й караїмики, арабістики, японістики тощо. Це виводить харківське сходознавство з-під загальновідомої критики щодо провінційності і засвідчує його сміливе європейське спрямування, — хоча б у тому, що в культурі і мистецтві Сходу воно вбачає діалектологію культури і мистецтвознавства. Харківське мистецтвознавче сходознавство цікавить дослідження внутрішніх і зовнішніх стадіальних можливостей мови, культури, мистецтва, етносу Сходу, а також розробка власної теоретичної методології аналізу фактичного матеріалу.

1. Федорук О. Інтеграція з світовою орієнталістикою / О. Федорук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Інститут проблем сучасного мистецтва НАМУ. — К.: ХІМДЖЕСТ, 2010. — Вип. 7. — С. 419–428.

2. Котляр Е. Еврейский Харьков. Путеводитель по истории, культуре и местам памяти / Е. Котляр. — Харьков: Центр Востоковедения ХГАДИ, 2011. — 172 с., илл.

3. «Еврейская Атлантида». Мир штетла в произведениях харьковских художников. Выставка творческих работ по итогам проекта «Нешама: через искусство к сердцу». Каталог /авт.-сост. Котляр Е. А. — Харьков: Центр Востоковедения ХГАДИ, 2012. — 88 с., илл.

4. Якимович А. Прокофьевский Гойя / А. Якимович // Классическое и современное искусство Запада: Мастера и проблемы. — М., 1989. — С. 8.

Анастасія ЗАЙЦЕВА,
мистецтвознавець

АГРЕСИЯ НА ДИТЯЧОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ: ПОШУК РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті мова йде про причини агресивних форм поведінки дітей та підлітків, що зумовлюються їх психологічними особливостями та екранною агресією.

Ключові слова: телебачення, культура, телеінформація, телемистецтво, діти, підлітки, агресія, телевізійна агресія.

Агрессия на детском телевидении: поиск решения проблемы

В статье речь идет о причинах агрессивных форм поведения детей и подростков, детерминируемыми их психологическими особенностями и экранной агрессией.

Ключевые слова: телевидение, культура, телеинформация, телеискусство, дети, подростки, агрессия, телевизионная агрессия.

The aggression on the children's TV: the search of the decision of the problem

There is a question of the reasons of the aggressive forms of the behaviour of the children and teenagers which are determined by their psychological features and screen aggression in the article.

Keywords: TV, culture, teleinformation, teleart, children, teenagers, aggression, television aggression.

Телебачення широко використовується у справі формування естетичних поглядів і смаків, для пропаганди досягнень світової художньої культури. Трансльовані спектаклі, концерти, виступи діячів мистецтва стають надбанням мільйонів людей, які одночасно сприймають передачу. Специфіка телебачення має можливість прямого звернення автора й виконавців телепередачі до глядачів, активізації останніх як співучасників. За допомогою телекамери глядачі беруть участь в екскурсіях художніми та промисловими виставками, знайомляться з ушлюбленими пам'ятками міст України і світу, захоплюються перлинами природи тощо.

В той же час слід зазначити, що, починаючи з дошкільного віку у дитини активно формуються внутрішні образи й життєві плани. Важливу роль у цьому відіграють художні твори: казки й оповідання, які читає дорослий або ж сам малюк, перегляд казкових телевізійних програм. При цьому дитина намагається увявити певні події, запам'ятати та пережити їх. У такий спосіб народжуються безпосередньо яскраві образи. Коли дитина сприймає заздалегідь сконструйовану на екрані реальність, вона «споживає» вже готові образи, її особисті уявлення стають пасивними й позбавленими індивідуальності, що стоїть на заваді інтелектуального розвитку. Більше того, перегляд теле- та відеофільму зі сценами жахів та насильства може